

Aleksandra Józwiak-Dądela

WYBRANE ASPEKTY BADAŃ KONTRASTYWNYCH W ZAKRESIE FRAZEOLOGII

Der Artikel hat zum Ziel, auf die Konzepte von Linguisten einzugehen, die das Problem der Phraseologismen zum Gegenstand ihrer kontrastiven Analyse gemacht haben. Der Blick in die neuere Fachliteratur und ihre kritische Analyse lassen den bisherigen Standpunkt der Forschung in Bezug auf Phraseologismen erkennen. Mit konfrontativen Arbeiten wird das deutsche phraseologische System – anhand der unterschiedlichsten Methoden – mit Systemen anderer Sprachen konfrontiert und analysiert. Die Ergebnisse solcher Untersuchungen können die Anwendung in der didaktischen, translatorischen und lexikografischen Praxis finden.

Od końca lat 60-tych XX wieku, wraz ze wzrostem zainteresowania lingwistycznymi badaniami kontrastywnymi, równolegle podejmowano tego rodzaju analizy naukowe także w odniesieniu do frazeologii¹. W dużym stopniu stało się tak za sprawą zgodnej opinii językoznawców i tłumaczy, iż translacja jest niezwykle ważnym czynnikiem w procesie nauczania i uczenia się języka obcego, przy czym jej szczególna rola przejawia się w aspekcie porównawczym, czyli kontrastywnym sposobie ujęcia zagadnienia.

Pod pojęciem badań kontrastywnych rozumie się badanie porównawcze współczesnych systemów dwóch lub więcej języków w celu ustalenia istniejących w nich różnic i podobieństw². Zastosowanie metod badań kontrastywnych, gdzie przedmiotem analizy porównawczej są związki fraze-

¹ Hessky, Regina: Phraseologie. Linguistische Grundlagen und kontrastives Modell deutsch – ungarisch. Reihe Germanistische Linguistik 77. Tübingen 1987. S. 43.

² Eckert, Rainer: Aspekte der konfrontativen Phraseologie. Beiträge zur Phraseologie und Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Linguistische Studien Reihe A 56. Deutsch als Fremdsprache 69. Berlin 1979. S. 75.

ologiczne języków mniej lub bardziej spokrewnionych, wymaga dodatkowe uwzględnienia specyfiki i złożoności tych struktur³. Ujmując zagadnienie w sensie teoretycznym, wyróżnić można trzy zasadnicze sposoby naukowego prowadzenia badań porównawczych w obszarze frazeologii:

- wykorzystanie w tym celu przeprowadzonych już badań w obrębie wybranych języków, zestawienie ustalonych w niniejszych analizach faktów, danych i przyjęcie ich jako podstawy porównania,
- niezależnie od badań wcześniej przeprowadzonych, obranie własnego korpusu badawczego poprzez konfrontację poszczególnych jednostek frazeologicznych i porównanie ich według wybranych aspektów oraz ustalenie wzajemnych relacji, wyciągnięcie ogólnych wniosków,
- zbadanie frazeologicznych możliwości wypowiedzi, służących językowemu ujęciu pojęć i kontrastywne ich zestawienie⁴.

Zasadność prowadzenia badań kontrastywnych w zakresie frazeologii pozostaje w ścisłym związku z praktyką dydaktyczną, translatoryczną i leksykograficzną.

Niekwestionowane znaczenie analizy porównawczej dotyczącej frazeologii leży u podstaw dydaktyki każdego języka obcego. Przedmiotem zainteresowania naukowego będzie tu przede wszystkim problematyka związana z rozpoznaniem związku frazeologicznego w tekście, właściwym odczytaniu jego znaczenia oraz umiejętnością prawidłowego zastosowania przez osobę przyswajającą określony język obcy. Poszukuje się zatem odpowiedzi na pytania o wpływ języka ojczystego na proces przyswajania frazeologizmów w języku obcym, o rolę semantycznych czynników, wskazujących na występowanie idiomatyczności oraz o zabiegi pomocnicze, ułatwiające zrozumienie treści związku frazeologicznego. Jak słusznie zauważa E. Hallsteinsdottir, każdy użytkownik języka powinien posiadać określoną kompetencję frazeologiczną w języku ojczystym, także w zakresie rozpoznawania i rozumienia frazeologizmów nieznanych lub zmodyfikowanych⁵. Czynnikaми sprzyjającymi takiemu rozpoznaniu jest leksykalizacja (relacja między dosłownym a frazeologicznym znaczeniem), nieregularności syntaktyczne i semantyczne oraz kontekst. Natomiast w rozpoznaniu frazeologizmu języka obcego pomocne mogą okazać się takie jego charakterystyczne cechy,

³ Eckert, Rainer: Spezifisches bei der konfrontativen Untersuchung der Phraseologie zweier oder mehrerer Sprachen. Zeitschrift für Slawistik 4. 1990. S. 492.

⁴ Hessky, R.: Phraseologie. Linguistische Grundfragen. S. 49.

⁵ Hallsteinsdottir, Elke: Indizien der Phraseologizität. Erkennen und Verstehen von fremdsprachlichen Phraseologismen am Beispiel Deutsch als Fremdsprache. Deutsch als Fremdsprache H. 2. 1999. S. 93.

jak: unikalność komponentów frazeologizmu, rym, forma porównawcza, specyficzne formy syntaktyczne i morfologiczne, czy też przestarzałe formy gramatyczne⁶.

Cz. Schatte w swoim artykule pt. *Kriterien für die Auswahl von Phraseologismen für den Unterricht Deutsch als Fremdsprache* (1999) wysuwa postulat i wnosi o zmianę nastawienia do nauczania związków frazeologicznych, które niejednokrotnie, szczególnie na początkowym etapie kształcenia językowego, bywają pomijane⁷. Ze względu na trudność w odkodowaniu ich znaczenia (także w fazie na średnim poziomie zaawansowania) odgrywają one marginalną rolę. Autorka podkreśla, że nauka frazeologizmów, obok możliwości uzyskania większej kompetencji w zakresie znajomości języka obcego, zachęca także do głębszej refleksji nad językiem ojczystym. Ze względu na fakt łączenia i wzajemnego przenikania różnych kultur oraz tradycji historycznych frazeologizmy stanowią skarbnicę wiedzy kulturoznawczej. Nie powinny być zatem postrzegane jako językowe anomalie, lecz jako niezbędne elementy każdego języka, których niedostateczna znajomość lub niepoprawne użycie prowadzić może do błędów i nieporozumień językowych⁸. Z kolei L. Röhrich zwraca uwagę na fakt, iż znajomość frazeologizmów stanowi o najwyższym stopniu przyswojenia języka obcego, co szczególnie uwidacznia się w ich celowo zmodyfikowanym użyciu lub zastosowaniu w formie gry językowej⁹.

P. Kühn¹⁰ poddaje krytyce wybrane przykłady ćwiczeń z zakresu frazeologii, wykorzystywane na lekcji języka obcego. Autor dowodzi, że ćwiczenia te jedynie w niewielkim stopniu stanowią pomoc w zrozumieniu treści związku frazeologicznego, ponieważ nie informują dostatecznie jasno o możliwości zastosowania danego frazeologizmu w określonej sytuacji językowej. Według autora – do codziennej praktyki dydaktycznej frazeologizmy wprowadzane są raczej przypadkowo i niesystematycznie. Kühn¹¹ przedkłada też własną propozycję trójstopniowego systemu dydaktyzacji związków frazeologicznych według następującej kolejności działań:

⁶ Tamże, S. 93.

⁷ Schatte, Czesława: *Kriterien für die Auswahl von Phraseologismen für den Unterricht Deutsch als Fremdsprache. Aspekte der Wortschatzbeschreibung für Zwecke des Fremdsprachenunterrichts*. 1995. S. 93.

⁸ Tamże, S. 94.

⁹ Röhrich, Lutz: *Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten*. Freiburg 1991. S. 48.

¹⁰ Kühn, Peter: *Pragmatische Phraseologie: Konsequenzen für die Phraseographie und Phraseodidaktik. Tendenzen der Phraseologieforschung*. Europas 92. Bochum 1994. S. 423.

¹¹ Tamże S. 424.

- rozpoznanie frazeologizmu (m.in. poprzez uwrażliwienie uczniów na możliwość wystąpienia frazeologizmów w tekście – zastosowanie w tym celu odpowiednich procedur pomocniczych),
- odkodowanie znaczenia (zachęcenie do samodzielnej próby odgadnięcia znaczenia użytego frazeologizmu, zmarginalizowanie pomocniczej roli słownika),
- zastosowanie praktyczne (zapoznanie z możliwościami zastosowania frazeologizmu w tekście).

R. Hessky¹² zwraca uwagę na problem selekcji materiału frazeologicznego, którego dobór na potrzeby dydaktyki języka obcego powinien uwzględniać relacje ekwiwalencji. Autorka podkreśla, że w przypadku ekwiwalencji całkowitej pomiędzy związkami frazeologicznymi nie występują większe trudności w przyswojeniu takich jednostek frazeologicznych. Powyższa sytuacja nie wymaga użycia specjalnych dydaktyczno-metodycznych środków niezbędnych do przekazania słuchaczom właściwej treści frazeologizmów. Decyduje o tym poziom ekwiwalencji. W tym przypadku język ojczysty stanowi istotną pomoc i daje podstawę do odkodowania ich znaczenia. Natomiast różne typy ekwiwalencji częściowej przysporzyć mogą w tym względzie znacznie więcej trudności, czego rezultatem są częste błędy interferencyjne. Z tego właśnie powodu przykłady takich frazeologizmów powinny być poddane szczegółowej analizie w języku ojczystym, a następnie skonfrontowane z możliwymi odpowiednikami w języku obcym¹³.

Frazeologizmy postrzegane są także jako interesujący i ważny przedmiot badań kontrastywnych w zakresie translacji. Mówiąc o tłumaczeniu interlingwalnym, natychmiast kojarzymy ten proces z pojęciem ekwiwalencji, która jest wyznacznikiem praktyki translatorycznej. Również w analizie porównawczej dwóch języków punktem wyjścia i podstawą badania pozostaje zagadnienie ekwiwalencji, pomimo że wśród teoretyków ciągle nie ma zgodności co do jednoznacznej definicji tego terminu. I tak na przykład cytowana wcześniej R. Hessky¹⁴ stoi na stanowisku, iż najważniejszym elementem badania kontrastywnego jednostek frazeologicznych jest zagadnienie ekwiwalencji semantycznej. Jako czynniki różnicujące związki frazeologiczne, nawet przy zachodzącej ekwiwalencji znaczeniowej, autorka wymienia niezgodności strukturalne, obrazy językowe, motywację oraz brak seman-

¹² Hessky, R.: *Phraseologie. Linguistische Grundfragen*. S. 129.

¹³ Tamże S. 129.

¹⁴ Hessky, Regina: *Zur kontrastiven Untersuchung idiomatischer Wendungen. Kontrastive Studien Ungarisch-Deutsch*. Budapest 1980. S. 67.

tycznej konwergencji komponentów związku frazeologicznego. Podobnej tematyce poświęcone jest również inne opracowanie naukowe R. Hessky pt. *Phraseologie. Linguistische Grundfragen und kontrastives Modell deutsch – ungarisch* (1987). We wnioskach z przeprowadzonej analizy porównawczej frazeologizmów niemieckich i węgierskich autorka proponuje, aby występowanie ekwiwalencji całkowitej pomiędzy związkami frazeologicznymi dwu języków nie traktować jako reguły, lecz raczej jako wyjątek¹⁵. W tej samej pracy poruszona jest niezwykle istotna kwestia, dotycząca funkcjonowania frazeologizmu w szerszym kontekście oraz wpływ tegoż kontekstu na odpowiedni dobór jednostki frazeologicznej w języku docelowym¹⁶.

Rola obrazu językowego stała się przedmiotem analizy kontrastywnej H. Kühnerta¹⁷. Autor wyróżnia dwa podstawowe źródła błędów, które są przyczyną wielu nieporozumień językowych, a więc: niewystępowanie danego obrazu językowego języka docelowego w języku wyjściowym oraz przeniesienie obrazu funkcjonującego w języku wyjściowym na język docelowy. W obu przypadkach powstają konstrukcje niezrozumiałe, powodujące trudności w odbiorze. Kühnert¹⁸ podkreśla także aspekt skonwencjonalizowania związków frazeologicznych, których forma językowa jest specyficzna dla każdego języka i nie nosi cech uniwersalności.

Odrębny rodzaj badań kontrastywnych w zakresie frazeologii dotyczy określeń kolorów, zawartych w związkach frazeologicznych różnych języków. Taką analizę porównawczą trzech języków: niemieckiego, rosyjskiego i węgierskiego przeprowadził C. Földes¹⁹. Autor koncentruje swoje badania wokół wyznaczenia podobieństw i różnic w nazwach kolorów, analizuje ich funkcje i wartości symboliczne. Określenia kolorów w języku niemieckim i polskim znalazły się w kręgu zainteresowania także polskich autorów. I tak na przykład R. Sobiech²⁰ na podstawie własnych badań dowodzi, że większość niemieckich frazeologizmów, zawierających określenia kolorów, nie posiada odpowiedników frazeologicznych w języku polskim. Potwierdza tym samym fakt, iż język niemiecki jest znacznie bardziej zróżnicowany

¹⁵ Hessky, R.: *Phraseologie. Linguistische Grundfragen*. S. 95.

¹⁶ Tamże S. 129.

¹⁷ Kühnert, Helmut: *Die Rolle des Bildverständnisses bei Phraseologismen im Fremdsprachenunterricht für Fortgeschrittene. Deutsch als Fremdsprache* Nr. 22. 1985. S. 223.

¹⁸ Tamże S. 224.

¹⁹ Földes, Csaba: *Farbbezeichnungen als phraseologische Strukturkomponente im Deutschen, Russischen und Ungarischen. Europhas 90. Red. Ch. Palm. 1991. S. 77–89.*

²⁰ Sobiech, Renata: *Zur deutsch-polnischen Phraseologie im Bereich der Farbbezeichnungen. Studia Germanica Posnaniensia XI. Poznań 1980. S. 165.*

i bogaty w związki frazeologiczne pod tym względem niż język polski. Z badań przeprowadzonych przez M. Plomińską²¹ wynika, że większość związków frazeologicznych języka niemieckiego i polskiego, zawierających określenia kolorów, pozostaje względem siebie w stosunku braku ekwiwalencji. Natomiast w odniesieniu do symboliki określeń kolorów we frazeologii, z jednej strony widoczne są tu ogólne, tradycyjne wartości symboliczne kolorów, z drugiej strony jednak idiomatyka nadaje określeniom kolorów własną symbolikę²².

Zagadnienie etymologii niektórych związków frazeologicznych w języku niemieckim i ich odpowiedników w innych językach (angielskim, rosyjskim, węgierskim) podejmuje C. Földes²³. Zdaniem autora istnieją trzy podstawowe przyczyny występowania w różnych językach frazeologizmów o identycznym znaczeniu idiomatycznym. Są nimi: obecność w różnych językach frazeologizmów przechodnich, występowanie w różnych językach frazeologizmów powstałych na bazie tych samych obserwacji, doświadczeń lub podobnego sposobu życia i myślenia poszczególnych społeczności językowych oraz historyczne zapożyczenia pewnych zwrotów z innych języków²⁴.

Przedmiotem badań frazeologii kontrastywnej bywają także książeczki dla dzieci. Interesującą analizę twórczości Ericha Kästnera i Kornela Makuszyńskiego przeprowadziła Cz. Schatte²⁵, dowodząc specyficznego, liryczno-emocjonalnego charakteru badanych tekstów. Dzięki obecności związków frazeologicznych teksty te charakteryzują się niezwykle prostotą myśli oraz humorem. Autorstwa Cz. Schatte²⁶ jest również badanie kontrastywne frazeologicznych gier językowych zawartych w polskich i niemieckich artykułach publicystycznych oraz tekstach reklam prasowych i telewizyjnych. Z przeprowadzonej analizy wynika, że w obydwu cytowanych językach wyróżnić można te same mechanizmy tworzenia frazeologicznych gier językowych. Wkomponowanie frazeologizmów w odpowiedni kontekst prowadzi zwykle do zaktualizowania bezpośredniego znaczenia struktury frazeolo-

²¹ Plomińska, Malgorzata: *Farben und Sprache. Deutsche und polnische Farbbezeichnungen aus kontrastiver Sicht*. Frankfurt / M 2003.

²² Tamże S. 186.

²³ Földes, Csaba: *Sind alle deutschen Redensarten wirklich deutsch?* Sprachpflege 9. 1984. S. 127–129.

²⁴ Tamże S. 128.

²⁵ Schatte, Czesława: *Phraseologismen als sekundäre Nomination in deutschen und polnischen literarischen Texten. Über Sprachhandeln im Spannungsfeld von Reflektieren und Benennen*. Red. B. Döring, A. Feine, W. Schallenberg. Frankfurt / M, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien 1999. S. 216.

²⁶ Schatte, Cz.: *Kriterien für die Auswahl von Phraseologismen*. S. 99.

gicznej lub zaktualizowania jednocześnie znaczenia bezpośredniego i frazeologicznego²⁷.

Badania kontrastywne w zakresie frazeologii pozostają w ścisłym związku z praktyką leksykograficzną. Niezaprzeczalnym faktem jest, iż wspólnie żadna naukowa analiza porównawcza nie mogłaby zostać opracowana, nie dysponując możliwością korzystania z pomocy specjalistycznych słowników bilingwalnych lub multilingwalnych, w których zawarte są zbiory frazeologizmów. Warto więc przedstawić kilka uwag na temat rozwoju i roli niemiecko-polskiej i polsko-niemieckiej leksykografii w badaniach kontrastywnych z zakresu frazeologii.

Zagadnienie leksykograficznego ujęcia związków frazeologicznych podejmuje A. Kątny w artykule pt. *Probleme der deutsch-polnischen Phraseologie im Lichte ihrer Wörterbücher* (2004), gdzie kreśli rys historyczny niemiecko-polskiej leksykografii. Artykuł informuje, że pierwszym wielojęzycznym, uwzględniającym (oprócz innych języków) także język niemiecki i polski, zbiorem leksykograficznym był *Flores Trilingues* autorstwa Daniela Gamiusa wydany w 1702 roku. Dzieło zawiera 984 przysłowia i 83 frazeologizmy, nie podaje jednakże źródeł ich pochodzenia. Słownik odnotowuje z reguły poprawne frazeologiczne odpowiedniki uporządkowanych alfabetycznie przysłów i zwrotów łacińskich w innych językach²⁸. Powstałym nieco później dziełem leksykograficznym był wydany w roku 1720 w Gdańsku przez Joana Monetę *Enchiridion Polonicum*. Składająca się z ośmiu części księga obejmuje łącznie 605 polskich przysłów i zwrotów wraz z ich – jak ocenia A. Kątny – trafnymi odpowiednikami. Kolejny zbiór leksykograficzny stanowił słownik opracowany przez Constanta Wurzbacha pt. *Die Sprichwörter der Polen* (1852). Do niektórych z zamieszczonych tu 488 przysłów i zwrotów dołączono wielostronicowe komentarze historyczne²⁹.

Z nowszych wydawnictw, które ukazały się w latach 90-tych ubiegłego wieku wymienić można *Mały słownik idiomatyczny polsko-niemiecki* J.A. Czochrańskiego (1976). Praca ta, co warto zauważyć, często poddawana była krytyce ze względu na zawartą tam zbyt szeroką definicję idiomu, co spowodowało umieszczenie w tymże słowniku wyrażen i zwrotów o wątpliwej

²⁷ Schatte, Cz.: Kriterien für die Auswahl von Phraseologismen. S. 110.

²⁸ Kątny, Andrzej: Probleme der deutsch-polnischen Phraseologie im Lichte ihrer Wörterbücher. Thesaurus polyglottus et flores quadrilingues. Festschrift für Stanisław Prędoła zum 60. Geburtstag. Red. S. Kiedroń, A. Kowalska-Szubert. Wrocław 2004. S 182–183.

²⁹ Tamże S. 187.

idiomatyczności³⁰. W roku 1992 wydany został słownik autorstwa S. Prędo-ty pt. *Kleines deutsch-polnisches Sprichwörterbuch*. Niemieckim przysłowiom, które uporządkowano według słów kluczowych (czasowniki, przymiotniki, przysłówki), przyporządkowano polskie odpowiedniki z uwzględnieniem trzech poziomów ekwiwalencji. W roku 1997 ukazał się dwutomowy zbiór A. Wójcika i H. Ziebarty pt. *Sprichwörterbuch. Deutsch-polnisch, polnisch-deutsch*. Część I słownika obejmuje niemieckie przysłowia wraz z ich polskimi ekwiwalentami, część II – polskie z ekwiwalentami niemieckimi (łącznie około 6000 przysłów, sentencji i powiedzeń). Przysłowia synonimiczne w publikacji oznaczone zostały odpowiednimi odnośnikami³¹. Jednym z ostatnich zbiorów frazeologicznych języka polskiego i niemieckiego jest *Słownik frazeologiczny niemiecko-polski* J.A. Czochrańskiego i K.D. Ludwiga (1999). Każdy z 5000 niemieckich frazeologizmów zastosowany został w zdaniu przykładowym. W przypadku podanych ekwiwalentów nie odnotowano jednak, czy chodzi o związek frazeologiczny, czy o wolny związek wyrazowy. Na uwagę zasługuje wydany w 2003 roku *Nowy niemiecko-polski słownik idiomów i zwrotów* współautorstwa R. Sadzińskiego i W. Sadzińskiego. Jak podają autorzy, słownik zawiera 4000 idiomów, zwrotów, powiedzeń i przysłów oraz 1000 związków frazeologicznych z czasownikiem. Na końcu słownika zamieszczono indeks polskich odpowiedników wszystkich niemieckich haseł³². Jest to niewątpliwie ważna i potrzebna pozycja, która w istotnym stopniu uzupełnia niemiecko-polską leksykografię.

Przeprowadzona przez A. Kątnego charakterystyka słowników dwujęzycznych wykazała, że starsze słowniki frazeologiczne stanowią głównie zbiory przysłów i sentencji, nie wyznaczają też jednoznacznej granicy między przysłowiami a związkami frazeologicznymi. Te ostatnie bywają tam ujmowane dość jednostkowo. Według tegoż autora analiza nowszych wydawnictw skłania do wniosku, iż obecny stan badań umożliwia już dziś wydanie niemiecko-polskiego wielkiego słownika frazeologicznego³³.

Na zakończenie, dokonując podsumowania krótkiego przeglądu wybranych aspektów badań kontrastywnych w zakresie frazeologii, autorka pragnie przedstawić dwa wnioski, stanowiące rezultat własnych spostrzeżeń.

Aktualny status badań kontrastywnych w zakresie frazeologii uzyskał powszechną aprobatę badaczy teoretyków i praktyków, przede wszystkim

³⁰ Tamże S. 189.

³¹ Tamże S. 191.

³² Sadziński, Roman; Sadziński, Witold: Nowy niemiecko-polski słownik idiomów i zwrotów. Warszawa 2003. S. 3–4.

³³ Kątny, A.: Probleme der deutsch-polnischen Phraseologie. S. 193.

w odniesieniu do samej rangi problemu – czyli znaczenia takich badań dla rozwoju frazeologii jako samodzielnej dyscypliny naukowej. Różnice w ocenach dotyczą jedynie pewnych aspektów metodologicznych w obrębie zagadnień szczegółowych, zwłaszcza kierunków dalszych dociekań naukowych i stosowanych metod badawczych.

Przyjmując tezę, wyrażającą pogląd większości językoznawców, iż proces tłumaczenia jest w dużym stopniu procesem kognitywnym, w ramach którego tłumacz musi dokonywać wielu własnych wyborów i rozstrzygnięć językowych, to analiza formalna i semantyczna związków frazeologicznych oraz występujących interlingwalnych ekwiwalencji może się okazać bardzo pomocna w udzieleniu odpowiedzi na pytanie – na czym w istocie powinna polegać prawidłowa translacja frazeologizmów.

Przeprowadzona analiza wybranych aspektów badań kontrastywnych w zakresie frazeologii obrazuje wieloaspektowość i złożoność procesu tłumaczenia polskich frazeologizmów na język niemiecki, wskazuje także na celowość, jak należy sądzić, prowadzenia dalszych, specjalistycznych badań w tym zakresie.

Bibliografia

- Eckert, Rainer: Spezifisches bei der konfrontativen Untersuchung der Phraseologie zweier oder mehrerer Sprachen. In: Zeitschrift für Slawistik 4 (1990). S. 488–492.
- Eckert, Rainer: Aspekte der konfrontativen Phraseologie. In: Beiträge zur Phraseologie und Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. Linguistische Studien Reihe A 56. Deutsch als Fremdsprache 69. Red. W. Fleischer, R. Grosse. Berlin: 1979. S. 74–80.
- Földes, Csaba: Farbbezeichnungen als phraseologische Strukturkomponente im Deutschen, Russischen und Ungarischen. Europhas 90 (1991). S. 77–89.
- Földes, Csaba: Sind alle deutschen Redensarten wirklich deutsch? In: Sprachpflege 9 (1984). S. 127–129.
- Hallsteindottir, Elke: Indizien der Phraseologizität. Erkennen und Verstehen von fremdsprachlichen Phraseologismen am Beispiel Deutsch als Fremdsprache. In: Deutsch als Fremdsprache (1999) H.2. S. 93–97.
- Hessky, Regina: Phraseologie. Linguistische Grundlagen und kontrastives Modell deutsch – ungarisch. Reihe Germanistische Linguistik 77 (1987). Tübingen. S. 95.
- Hessky, Regina: Zur kontrastiven Untersuchung idiomatischer Wendungen. In: Kontrastive Studien Ungarisch-Deutsch. Red. J. János. Budapest: 1980. S. 65–76.

- Katny, Andrzej: Probleme der deutsch-polnischen Phraseologie im Lichte ihrer Wörterbücher. *Thesaurus polyglottus et flores quadrilingues*. In: Festschrift für Stanisław Prędota zum 60. Geburtstag. Red. S. Kiedroń, A. Kowalska-Szubert. Wrocław: 2004. S. 179–195.
- Kühn, Peter: Pragmatische Phraseologie: Konsequenzen für die Phraseographie und Phraseodidaktik. In: *Tendenzen der Phraseologieforschung*. Europhas 92. Bochum 1994. S. 411–428.
- Kühnert, Helmut: Die Rolle des Bildverständnisses bei Phraseologismen im Fremdsprachenunterricht für Fortgeschrittene. In: *Deutsch als Fremdsprache* Nr. 22 (1985). S. 223.
- Plomińska, Malgorzata: Farben und Sprache. Deutsche und polnische Farbbezeichnungen aus kontrastiver Sicht. Frankfurt / M. 2003. S. 186.
- Röhrich, Lutz: Das große Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten. Freiburg: 1991. S. 48.
- Sadziński, Roman; Sadziński Witold: *Nowy niemiecko-polski słownik idiomów i zwrotów*. Warszawa: Harald G 2003. S. 3–4.
- Schatte, Czesława: Phraseologismen als sekundäre Nomination in deutschen und polnischen literarischen Texten. In: *Über Sprachhandeln im Spannungsfeld von Reflektieren und Benennen*. Red. B. Döring, A. Feine, W. Schallenberg. Frankfurt / M., Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: 1999. S. 215–225.
- Schatte, Czesława: Kriterien für die Auswahl von Phraseologismen für den Unterricht Deutsch als Fremdsprache. *Aspekte der Wortschatzbeschreibung für Zwecke des Fremdsprachenunterrichts*. Red. J. Iluk. *Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, nr 1507, Reihe Neuphilologische Sprachwissenschaft. 1995. S. 93–103.
- Sobiech, Renata: Zur deutsch-polnischen Phraseologie im Bereich der Farbbezeichnungen. In: *Studia Germanica Posnaniensia* XI (1980). Poznań. S. 157–166.